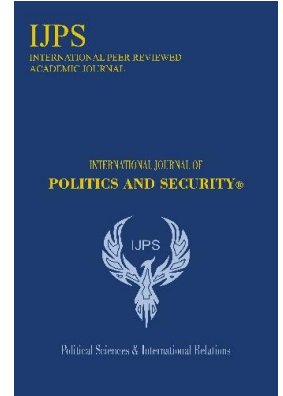

International Journal of Politics and Security (IJPS)

ISSN: 2667-8268

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijps>

Komünizmden Sonra İslam: Orta Asya'da Din ve Politika (BOOK REVIEW)

Yazar(lar) / Author(s): Elanur AKDAĞ

Kaynak / Source: International Journal of Politics and Security (IJPS) / Cilt 2 / Sayı 3 / Mayıs 2020, ss.159-166

Geliş Tarihi / Received Date: 09.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.04.2020

How to cite this article:

Akdağ, Elanur. *Book Review: "Adeep Khalid, Komünizmden Sonra İslam: Orta Asya'da Din ve Politika, Aslıhan Tekyıldız (çev). Sitare Yayıncılık, İstanbul, 2011"*. *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, Cilt 2, No.3, 2020, ss.159-166

Bu makalenin tüm hakları International Journal of Politics and Security (IJPS) Dergisi'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir

KİTAP İNCELEMESİ (BOOK REVIEW)

Komünizmden Sonra İslam: Orta Asya'da Din ve Politika, Adeep Khalid, Aslıhan Tekyıldız (çev) Sitare Yayıncılık, İstanbul, 2011,222 sayfa
ISBN:978-605-121-014-8

Elanur AKDAĞ*

Adeep Khalid tarafından yazılan *Komünizmden Sonra İslam: Orta Asya'da Din ve Politika* isimli kitap günümüzde Orta Asya cumhuriyetlerinde yürütülen din ve politika ilişkisini anlamak adına önemli bir kaynak olarak görülebilir. Cumhuriyetlerde yürürlükte olan politikaları anlamak kolay olmayabilir ancak Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilen uygulamaları incelemek, din ve siyaset ilişkisini kavramak adına önem arz eden bir kitap olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Asya'da din ve siyaset alanına ilgi duyan akademisyenler için son zamanlarda yapılan önemli bir çalışma olan kitap, referans olarak kullanılacak bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Orta Asya'da yaşanan İslam'ı değerlendirmek için sadece günümüze bakmak yeterli olmayıp Sovyet dönemini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Yazar. Orta Asya'da yaşanan İslamiyet'i doğru anlamayı hedefleyen bakış açısı sunma iddiasıyla bu kitabı kaleme aldığını ifade etmektedir

Politik akımlar & ideolojiler ve siyaset-politik kategorilerinde eserleri bulunan Khalid Asya çalışmaları ve tarih profesörü olarak Carleton Üniversitesinde görev yapmaktadır.

Bu kitapta yetmiş yıllık Sovyet döneminde İslamiyet'te ciddi deformasyonlar yaşanmış olması ancak İslam tarihi süreci göz önüne alındığında önemli bir zaman dilimine denk gelmediği ifade edilmiştir. Tarihsel süreçte büyük bir zaman dilimi olmasa da Orta Asyalılar için İslamiyet'te yaşanan değişiklikler açısından bu dönem önem arz etmektedir. Dolayısıyla kitapta, Orta Asya'da İslam yaşam biçiminde meydana gelen farklılıklar ve Sovyet döneminin

* İnönü Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. ela.akda@outlook.com, ORCID ID:0000-0002-3011-5824

Geliş tarihi: 09.01.2020

Kabul edilmiş tarihi:27.04.2020

yeniden yapılanma faaliyetleri sonucunda dini yaşam üzerinde olumlu ya da olumsuz sonuçların incelemesi amaçlanmaktadır. Kitap, giriş ve ilgili başlıklardan oluşan yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Orta Asya'nın günümüzde yaşanan İslami yaşam şekline, rejimlerin İslamiyet'e bakış açılarına ve İslam tarihine ver verilmiştir. Bu kapsamda yetmiş yıllık Sovyet iktidarı Orta Asyalılara kendine özgü bir İslam ve Müslüman olma anlayışı vermiştir. Komünizm sonrası İslam'ın kendine has özellikleri oluşmuştur. Komünizm sonrası İslam'da önemli ölçüde canlanma yaşanmış, Sovyetler Birliği dışında yaşayan diğer Müslümanlarla özellikle de Orta Asyalı Müslümanlarla bağlantı kurulmaya başlanmıştır. Orta Asya'nın yetmiş yıllık iktidarında din konusunda önemli dönüşümler yaşanmışsa da bu süreç uzun İslam tarihine bakıldığında kısa bir süre olduğu göze çarpmaktadır. Bu süreçte İslam çeşitli saldırılara uğramıştır; bilgi aktarma yolları yok edilmiş, İslam kamu dışına çıkarılmış ve camiler kapatılmıştır (ss.13-14). Giriş bölümünde Orta Asya'da yaşanan dönüşümü anlamak için İslam üzerine odaklanmıştır. Politik ve kültürel spektrumdan gelen görüşe göre; İslam diğer dinlere göre farklı bir bakış açısına sahip olup; bu görüşe göre Müslümanların politik ve sosyal davranışlarını İslam'ın kutsal kitabına bakılarak kavranabileceği, bunun mantıklı göstergesinin ise İslam adına gerçekleştirilen El-Kaide ve Hamas eylemleri olduğu belirtilmiştir. Bir diğer görüş ise ılımlı ve savunmacı yazarların, "Müslüman olsun ya da olmasın İslam'ın, militanlarının İslami öğretileri "yanlış" yorumlamaları yüzünden gasp edilmiş, yozlaştırılmış veya saptırılmış olan gerçek bir barış dini olduğunu öne sürüldüğü belirtilmiştir." 11 Eylül 2011'den sonra İslam kamusal alanda iyi ve kötü İslam arasında ayırım yapıldığını görebiliriz: İslam'ın iki yüzü vardır; biri hoşgörülü diğeri hoşgörüsüz ve saldırgandır. İyi veya kötü sıfatlandırma Amerika'nın jeopolitik hedeflerine uyumluluğuna bağlı olup dış politika hedeflerine uyum sağlayanlar iyi, sağlamayanlar ise kötü olarak tanımlanmıştır. Huntington'un medeniyetler çatışması teorisine göre tanımlanan medeniyetlerden birisi İslam'dır ve Batı'yla çatışmaya girmesi olasılığı yüksek olan medeniyettir (ss.16-17). İyi veya kötü İslam sıfatlandırılmasının yanında İslam'ın kendi içinde çeşitli (Sünni-Şii) oluşundan bahsedilmiş ve bu bağlamda İslam'dan homojen olarak bahsedilmesinin bu geleneğin temel dinamiğini görmezden gelineceğine vurgu yapılmıştır.

Müslüman dünyasının moderniteye karşı duyarsız olmadığı ve moderniteye uyum sağlama çabalarının İslami kaynaklara ulaşım sağladığı ve eski öğrenim biçimlerini geride bıraktığı ifade edilmiştir. Bu durum İslam'ın koruyucu otoritelerinin gücünü zayıflatmış ve moderniteye uyup uymaması konusunda tartışmaları alevlendirmiştir. Bu sürece akademisyenler tarafından İslam'ın “nesnelleştirilmesi” ismi verilmiştir (ss.24). Bu bilgiler ışığında okuyucuya bir alt yapı oluşturularak ve konunun doğru değerlendirmesine yardımcı olunması amaçlanmıştır.

Birinci bölüm “Orta Asya’da İslam” başlığıyla ele alınmıştır. Bir saray tarihçisi tarafından Türklerin soy ağacını ele alan ve buna göre Orta Asya'nın her zaman diliminde Müslüman olduğu ve İslam yerelleştirildiği, yani İslam Orta Asya Türkleri için soy mirasının vazgeçilmez parçası olarak gösterildiği bir metinden bahsedilmektedir. Bu bakış açısıyla yerel kimliklerin İslami terimlerle ifade edildiğini anlatılmaya çalışmıştır. Asya merkezinde İslam'ın nasıl yerelleştirildiği, ancak yerelleşen İslam'ın aslında ağırlığı olmayan ve kendini Müslüman olarak tanımlayan toplumlarda kişilerin gerçek Müslüman olmadığı ifade edilmiştir (ss.37). İslam'ın yerelleştirildiğinin ifade edilmesinin ardından Orta Asya'ya İslam'ın tarihsel gelişiminden bahsedilmiş, bu süreç içerisinde Moğolların saldırısıyla İslami yaşamın kesintiye uğradığını fakat Timur İmparatorluğu kültürünün İslami çerçevede olması İslam'ın tekrar bölgede hâkim olmasına olanak sağladığı belirtilmiştir (ss.42). Timur İmparatorluğundan sonra İslami eğitim Orta Asya bölgesinde devam etmiş ve güçlenmiştir. Bu zaman diliminde Taşkent Semerkant ve Buhara gibi şehirlerde medreseler kurulmuş İslami Sufizm gelişmiştir. Sadece bölgenin tarihine bakılarak genelleme yapmanın yanlış olacağını bu nedenle bu bölümde bölgenin Sovyet öncesi dönemine ışık tutulmuştur.

İkinci bölüm “İmparatorluk ve Modernite'nin Meydan Okuması” başlığında ele alınmıştır. Çarlık Rusya'sı Türkistan ilini hâkimiyet altına almıştır. Rus İmparatorluğunun tek bir Müslüman politikası olmaması, İslam ve Müslümanlarla ilişkisinin zamana ve mekâna göre değişkenlik gösterdiği ifade edilmiştir. II. Katerina döneminde Müslümanlara karşı dini hoşgörü resmi politika olarak benimsenmiştir. Katerina'nın politikaları 1917 yılına kadar sürmüştür. Rusya'ya Aydınlanma Çağı'nda fanatizm kavramı gelmiş ve 19. yüzyılda fanatizm korkusu yaşamıştır. Bu kapsamda da Rusya İslam politikalarına yön vermiştir Rusya'nın

Türkistan politikalarında yönetici-General Kaufman'nın imzası bulunmaktadır. Bu politikalarında İslam yok sayılarak İslam'ın etkisini azaltmak amacıyla devlet desteği azaltılmış ve dini rütbelere devlet tarafından yok sayılmıştır (ss.51-52). Buhara'da ulema söz sahibi olup İslam'ın kalesi olması nedeniyle Sovyet Rusya'sı fanatizm ortaya çıkarmamak için Buhara'yı tamamen fethetmemiştir. Rus işgalinden etkilenmeyen Buhara İslami eğitim merkezi olmuştur (ss.53-54). Modernite kapsamında da "Ceditizm" hareketinden bahsedilmektedir. Ceditizm'de en önemli kavram ilerleme, gelişme, yükseliş ve büyüme anlamında içeren "terakki"dir. Reformist olan Ceditler çağdaş bilginin elde edilmesini İslam'ın kendisinin emrettiğini öne sürdüğü ifade edilmiştir (ss.56). Ceditlerin geleneksel İslam anlayışını katı şekilde eleştirmeleri ulemanın büyük çoğunluğunun tepkisine neden olmuştur (ss.61).

Üçüncü bölüm "Sovyetlerin İslam'a Karşı Saldırısı" başlığında ele alınmıştır. Bolşevikler, çarlık rejiminin izin verdiği yerel farklılıklara karşın yerelliğe çok az yer veren evrensel görüşü benimsemiştir. 1905 yılında kurulan "Devlet Duma'sı" adlı meclis ile 1917 yılında Rusya dünyanın en özgür ülkesi olmuştur. Bolşeviklerin evrensel bakış açısına rağmen devrimden sonra Orta Asya'da halk toplantıları ve her çeşit kültürel ve politik organizasyonlar ve dini faaliyetlerin gerçekleşmesine izin verilmiştir İlk Müslüman Türkistan Kongresi de bu dönemde gerçekleşmiştir (ss.66). Türkistan Müslümanları arasında aynı görevi yapan iki farklı organizasyon kurulmuş, Ceditler "İslami Şura'yı kurarken, tutucu muhalifler "Ulema Cemiyeti" etrafında toplanmışlardır (ss.67). Müslümanlar arasında yaşanan bu farklılık giriş bölümünde bahsedilen İslamiyetin homojen bir din olmadığına kanıt niteliğindedir. 1917 yılı ve devamında yaşanan kıtlıktan sonra düzeni sağlamak, yiyecek stoklarını yabancılardan korumak amacıyla Basmacı isyanı yaşanmıştır ancak bu isyanın liderleri millet veya İslam toplumu adına harekete geçtiklerini ifade etmiştir (ss.70). İsyanın ardından 1920'lerin başında Bolşevikler yerel nüfusun güvenini kazanmak için özellikle din konusunun taviz vermiştir. 1922 yılında kadı ve biy¹ mahkemelerinin canlanmasına ve daha radikal bir karar olan Türkistan'ın farklı yerlerine şeriat mahkemelerinin kurulmasına izin verilmiştir Çarlık döneminde başlayan Ceditizm Sovyet döneminde de devam etmiştir. 1923 başlarında açılan şeriat meclisleri

¹ Halk arasından seçilmiş idari, bürokratik ve yargı yetkisine sahip boy lideri.

Ceditlerin 1917 yılında İslami hukuk yönetimini kurumlaştırmak ve teşkilatlandırmak amacını taşımaktadır (ss.75-76). Devrimden sonra birçok din karşıtı propaganda yapılmıştır. Bunlardan biri ateist propagandası ile İslam'ın değerler toplumsal alandan zorla çıkarıldı ve bir konumunu bir daha sağlayamadı (ss.85). Nazilerin Sovyetleri işgal etmesi halk ile rejim arasında kısmen barış sağlamıştır. Bu savaş sürecinde din konusunda ödün verilerek bu konuda esneklik yaşanmıştır Ancak 1959'den sonra din konusunda ki sert tavır ve savaş öncesi katı uygulamalar geri gelmiştir (ss.92-93). Yazar, Sovyet rejiminin tam anlamıyla İslam'ı tahrip ettiği ve bu dönemin sadece Cengiz Han dönemiyle karşılaştırılabilir olduğunu ifade ederek (ss.95) Sovyet döneminin İslami yaşam şeklini ne derece etkilediğini anlatmaya çalışmıştır.

Dördüncü bölüm “Milli Miras Olarak İslam” başlığında ele alınmıştır. Orta Asya toplumları, Sovyet yönetiminin son otuz yılını göreceli istikrarında şekil aldığı ifade edilmiştir. İslami ibadetleri doğrudan politik anlamı bulunmamakla birlikte Orta Asyalıların büyük çoğunluğu için Müslüman olmak ve Sovyet olmak birbirlerine zıt anlam taşımamaktadır. Bu bölümün amacı mantığa aykırı görünen bu ifadeleri açıklamaktır. Sovyetlerin yönetim şekli, ekonomisi ve Orta Asya üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Politik gücün yerleştirilmesiyle Orta Asya'daki etnik-millî kimlikler olgunlaştırılmıştır. Bir kesim Sovyetleri “millet katili” olarak tanımlarken diğer bir kesim ise Sovyetleri Rus olmayan cumhuriyetlerde millî kimliğin gelişmesinde büyük rolü olduğuna inanmaktadır (ss.108). Sovyetlerde yaşanan şartlar Orta Asyalıların İslam ile ilişkisini belirlemiştir. Müslüman olmak bir kimlik etiketi halini almış, bazı İslami ibadetler yapılmaya devam etmiş, bazıları yaygınlaşmış ama hepsi millî kültürün parçası olarak görülmüştür (ss.113). İslam ile alakası olmayan ama Müslümanların kutladığı birçok gelenek Müslüman bayramı olduğu ifade edilirken (ss.118) gelenekler ile İslamiyet'in iç içe girdiği ifade edilmiştir. Dini ibadetler rejim için politik tehdit oluşturmasa da partinin aydın ve akılcı bir toplum yaratma hedeflerine engel olarak düşünülmektedir. (ss.120). İslami eğitim toplumsal hayatın merkezinin dışında tutulup belli belirsiz varlığını sürdürmüştür. Dini kontrol altına almak için kurulan SADUM devletin hoşuna gitmeyen olaylara müdahale edip fetva vermekle görevliydi. Bu görevde

SADUM'u modernist görüşleri benimsemeye itmiştir (ss.125). 1930'lu yıllarda ulemanın büyük bir kısmı yok edilmiş, hayata kalmayı başaranların bir kısmı SADUM'a katılırken bir kısmı ise gizlice seçilmiş öğrencilere ders vermeye başlamıştır. İkinci grubun amacı; İslami bilgiyi düşman ortamdan korumak olmuştur (ss.127).

Beşinci bölüm "İslamın Yeniden Canlanması" başlığında ele alınmıştır. Batılılar İslam'ın komünizmin panzehri olduğunu ve Sovyetlerde yaşayan Müslümanların bir iç tehdit olduğu düşünülmektedir (ss.132). İslam'ın Orta Asya'da yeniden canlanması milli bir olay olup bölge ülkelerinde farklı şekillerde vuku bulmuştur. Tacikistan ve Özbekistan'da İslam'a dönüş Maveünnehir şehirlerinde kazanılan başarılarla yeniden ilgi duyulmasıyla gerçekleşirken Kazakistan ve Kırgızistan'da yerel kültürü ele geçirmeye çalışan Ruslara karşı yerel kimlik kazanılması şeklinde anlam bulmuştur (ss.135). Ancak ülkelerin İslamiyet'e karşı tavırları kamudan uzaklaştırılma çerçevesinde şekil almıştır. Yazar Orta Asyalıların kendilerini Müslüman olarak görmedikleri anlamından ziyade İslam'ı kendi yaşam biçimlerinin ayrılmaz parçası olarak gördükleri bir kavram olan "dini minimalim"den bahsetmiştir (ss.137). Bu bölümde bölge ülkeleri özcü dinsel anlayışı benimsemeleri ancak Orta Asya'da aktif faaliyet gösteren dini örgütlerin varlığı ülkeleri İslam ile ilgili bir toplumsal olaya karşı şüpheyle yaklaşmalarına neden olmuştur (ss.146). Bu çelişkili durumlara rağmen dinin yeniden canlanması doğrudan İslam'ın politikleşmesi anlamına gelmediği ifade edilmiştir(ss.150).

Altıncı bölüm "Muhalif İslam" başlığında değerlendirilmiştir. Bu bölümde bölgede muhalif olarak tanımlanan gruplardan bahsedilmiştir. İlk olarak "Adolat" grubu ele alınmıştır. Birçok gözlemciye göre Adolat grubunun ortaya çıkışı İslam'ın politikleşmesinin, Gorbaçov yıllarında başlayan İslami canlanmasının sonucu olduğunu belirtmektedir (ss.155). Bölgedeki muhalif hareketlerin ortaya çıkma sebebi yerel şartlara karşı koyma amacı taşımak olup Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda oluşan politik düzene karşı çıkan, yaşanan eşitsizlik ve baskıdan duyulan rahatsızlıktır (ss.157). Afganistan'da yaşanan savaşta İslam radikalleşse de Orta Asya'daki İslam'ın politikleşmesi 1970'li yıllarda yeraltı eğitim çevresinde yani hücrelerde verilen eğitimlerle başlamıştır (ss.159). Perestroyka zamanında Ceditçiler ile gelenekçi muhalifleri arasında bölünme halka yansımış ve camilerde imamlığı kimin yapacağı,

hangi ibadetlerin yapılacağı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Adalet de yaşanan bu düzensizliğe karşı olan örgütlerden biri olduğu ifade edilmektedir (ss.161). İslami Rönesans Partisi (İRP)'nin, Özbekistan İslam Hareketi (ÖİH) ve Hizb-ut Tahrir (HT)'in nasıl kurulduğuna ve amaçlarından yer verilerek karşılaştırılma yapılmıştır. ÖİH ile HT karşılaştırılmasında şöyle bahsedilmektedir; “ÖİH kendini dini bir hareket olarak sunmaya çalışırken HT kendini din adamlarıyla ilgisi olmayan bir politik grup olarak ilan etmektedir.” (ss.174). Bu bölümde İRP, ÖİH ve HT'nin uluslararası bağlantıları olmuştur, ama hepsinin kökenin yerel politik düzene karşı oluşan yerel meseleler bulunmaktadır. Tek bir planı olan küresel bir İslami hareketin yerleştirilmesi olmadığı ifade edilmiştir (ss.178).

Yedinci bölüm “Terör Karşıtı Politika” başlığında ele alınmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından dini aşırıcılığa veya kökten dincilik muhalefet olmak ile eş anlamlı olup evrensel dil olmuştur. 11 Eylül olaylarından sonra bu söylem güçlenmiş ve kökten dincilik terörizm olarak anılmaya başlamıştır. Bu bölümde genel olarak Özbekistan üzerinde odaklanılsa da diğer Orta Asya ülkelerine de yer verilmiştir. Dini radikalizmin Orta Asya ülkelerinde terör çerçevesinde değerlendirilse de Özbekistan'da bu bakış açısı çok ciddi boyutlara taşınmış ve buna mukabil politikalar yürütülmüştür. Özbekistan'ın tanımladığı gerçek İslam; ılımlı, politik açıdan zararsız ve Özbek halkının mizacıyla uyumludur. Bu tanımın dışında kalanların hepsi ayrılıkçı, radikal ve tehlikeli olarak belirtilmiştir. Din özgürlüğü ve dini örgütler Yasası'nın amacı herkesin dinini yaşamada eşit olmasını garantiye alması olarak gözüktüğü temelinde dini örgütleri kontrol altına almak bulunmaktadır. Özbekistan'da radikalizme karşı önlemler 1997-1998 yılında başlamış 1999-2001 yılları arasında zirveye ulaşmıştır. Bu önlemler kuvvette tehdit arz eden kişilerin canlı canlı haşlanma gibi insanlık dışı uygulamalara varana kadar abartılmıştır. Özbekistan'ın bu uygulamalarına Batı'nın sessiz kalmasının ardında Orta Asya bölgesinin bölgedeki istikrar sağlayıcı olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Kazakistan'da dini radikalizm Özbekistan'da algılandığı gibi ciddi bir sorun olarak görülmemiş, yine de din özgürlüğü ve dini derneklerin faaliyetlerine izin veren kanun maddesi anayasada yer almıştır. Türkmenistan'da Saparmurat Niyazov İslam ile ilgili politikalarını megaloman tavırlarla dini otoriteyi kendisine mal etmeye çalışmış kendisini

milenyumda gönderilen peygamber olarak ilan etmiştir. Orta Asya ülkelerinin İslamiyet'e genel bakış açısı değerlendirdiğinde hiçbir Müslüman ülkede olmayan derecede devlet ve İslam arasında mesafe olduğunu ve rejimlerin bunu laikliği savunma ile ilişkilendirilerek İslam'ın çözülmesi gereken bir problem olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Yazar bu bakış açısının büyük ölçüde sempati kazandığını, ancak dini radikalizmin, rejimlerin abarttığı kadar ciddi boyutta olmadığını ancak ülkelerin otoriter politikalarını gerekçelendirmek için kullanıldığını ifade etmiştir. Radikal İslam, rejimler için düşük düzeyde bir tehlike oluştursa da rejimlerin politik olmayan Müslümanlar için oluşturduğu tehlikenin daha fazla olduğuna vurgu yapılmıştır.

Sonuç bölümünde “Andican ve Ötesi” başlığı ele alınmıştır. Orta Asya'da istikrarsızlığa yol açacak birçok konu bulunduğu ve dini radikalizm listenin sonlarında yer aldığı belirtilmiştir. Bu kapsamda da Andican olayına yer verilmiş ve Özbekistan hükümetinin tavırlarından bahsedilerek devlet başkanı İslam Kerimov'un ülkede yaşanan sorunların üzerini örtüp, olayları dini radikalizm temelinde ifade etmesi halkın yaşadığı memnuniyetsizliği bastırmıştır. İslami tartışmaların, İslam'ın yapısından kaynaklanmadığını, teknoloji kullanılarak Müslümanların politik baskılar ve zor koşullar altında yaşandığı vurgulanmıştır. Orta Asya'da yaşayan Müslümanlar toplumsal olarak verdikleri mücadelede İslam'a başvuracaklarını ancak bunu tarihsel ve politik şartların belirleyeceği ifade edilmiştir. Orta Asya'nın dışındaki gözlemcilerin ise politik çıkarlar için yanlış bilgilerin kullanıldığını fark etmesi ve gerçek Müslümanların faaliyetlerinin ayırt edebilmeleri önemlidir (ss.217).

Adeep Khalid tarafından ele alınan Komünizmden Sonra İslam: Orta Asya'da Din ve Politika isimli kitap Orta Asya'da yaşanan dini yapı ve uygulanan din karşıtı politikaları anlamak adına bölgede yaşanan dini yaşamı Sovyet döneminden itibaren ele alarak Sovyet döneminin Orta Asya'daki cumhuriyetler üzerindeki olumlu ve olumsuz sonuçlarının analiz edilmesine yardımcı olmaktadır.